

LITVÁN GYÖRGY

Az első világháború és az 1918–19-es forradalmak magyar vonatkozású anyagai a francia levéltárakban*

Nem szorul bizonyításra, hogy a címben megjelölt, Magyarországra nézve sorsdöntő évek történetének mélyebb feltárásában különleges jelentősége van a külföldi források, mindegyik az akkori nagyhatalmak törekvéseit és politikáját közvetlenül tükröző diplomáciai és katonai dokumentumok megismerésének. A korszak magyar kutatói az utóbbi időben ki is használták a sorra megnyíló határok és levéltárak nyújtotta lehetőségeket, és túllépve a diplomáciai forráskiadványok hasznosításán, önálló kutatásokkal, különösen az osztrák, német, angol és amerikai levéltárak feltárásával gyarapították eddigi ismereteinket.¹

A francia (és jórészt az olasz) forrásanyag feldolgozására azonban mindmáig nem vagy alig került sor, holott köztudomású, hogy a kérdéses időszakban a francia (és részben az olasz) politika többnyire közvetlenebbül szólt bele hazánk és a Duna-medence sorsának alakulásába, mint az angol vagy az amerikai. E mulasztásnak persze komoly objektív okai is voltak. Franciaországban és Olaszországban a legújabb kori levéltári anyag lassabb ütemben nyílik meg a kutatás számára, mint Angliában vagy az Egyesült Államokban, ahol már a második világháború iratanyaga is hozzáférhető.

Franciaországban tudomásom szerint Vadász Sándor folytatott először levéltári kutatásokat 1918–19 magyar történetére illetve ennek francia vonatkozásaira. „Vix és Károlyi” c. cikkében,² elsősorban a Vincennes-i katonai levéltár anyagára támaszkodva, igen fontos és érthetetlenül kevéssé méltányolt megállapításokra jutott, amennyiben — egyebek között — bebizonyította, hogy a Károlyi-kormányal szembeni mostoha bánásmód a részben máig is uralkodó közhiedelemmel ellentétben nem Franchet d'Esperey tábornok és Vix alezredes, de még csak nem is a francia tábornokok, hanem a francia politikai vezetés számlájára írandó. Hasonló következtetésekre jutott, főként Vix vonatkozásában, Peter Pastor magyar származású amerikai történész is, akinek ugyancsak módja volt megismerni a katonai levéltár iratait.³ Mindkettőjük cikkei segítségemre voltak 1973 végi franciaországi tanulmányutamon, amelynek során elsőként tekinthettem be a francia külügyminisztérium levéltárának 1918 és 1929 közötti, a kutatás számára 1972-ben megnyitott magyar vonatkozású anyagába. (1918 májusáig a külügyi anyag eddig is kutatható volt, de magyar részről a századeleji és a világháborús időszak tudtommal eddig feldolgozatlanul maradt.)

Kutatómunkám fő célja a Magyarországgal, különösen pedig a Károlyi Mihály vezette demokratikus ellenzékkel, majd kormánnyal, végül emigrációval szembeni francia álláspont és magatartás lehető tisztázása, a kutatás két időhatára pedig 1912 és 1920 volt. A húszas években

* *Kutatási beszámoló.*

¹ Itt említendőek elsősorban Gábor Sándorné és Szinai Miklós osztrák, Hajdu Tibor és Karsai Elek angol és amerikai, L. Nagy Zsuzsa olasz, Galántai József német levéltári kutatásokon alapuló publikációi.

² Hadtörténeti Közlemények, 1969/2.

³ Feldolgozását lásd „The Vix Mission in Hungary, 1918—1919: a Re-Examination” c. cikkében a Slavic Review 1970. szept.-i számában.

már csak a Károlyival és a franciaországi magyar emigrációval kapcsolatos szálakat követtem a külügyi levéltárban és az Archives Nationales-ban. Áttekintést nyertem végül a katonai levéltár részben már feltárt 1918—19-es anyagáról is.

Nyomban hozzáténném, hogy ebben az anyagban még rengeteg feltárni való maradt, különösen hadtörténezeink számára. Az *Armée Française d'Orient* (AFO) és a későbbi *Groupe d'armée de Hongrie* iratdobozaiban 1916-tól 1920 tavaszáig sorakoznak a részletes, térképmellékletekkel is felszerelt hadműveleti, katonapolitikai és politikai helyzetjelentések, a magyar Vörös Hadsereg szervezeti felépítéséről, parancsnoki állományáról szóló tüzetes elemzések, ismertetések. Külön dossziében őrzik az aradi és szegedi ellenforradalmi kormányokkal kapcsolatos jelentéseket, e kormányok tagjainak a francia hatóságokhoz intézett memorandumait, egy másikban a Belgrádban parancsnokló De Lobit tábornok levelezését, egy harmadikban pedig a Vix-féle budapesti szövetséges katonai misszió teljes irattárát, a levelezésen kívül magyar hatósági beadványokkal és civil kérelmekkel, be- és feljelentésekkel, minden jel szerint a március 21-i ijedelmet követő gyors távozás okozta eredeti rendtelenségben. A sokat szidalmazott Vix alezredes portréjának kiegészítésére hadd idézzek itt egyetlen dokumentumot.

Vix 1919. február 7-én összefoglaló jelentést készít az AFO parancsnoka számára Apáthy István volt erdélyi főkormánybiztos letartóztatási ügyéről. Ismerteti a helyszínre küldött Ameil kapitány véleményét a román hatóságok által felhozott vádak alaptalanságáról, majd általános megjegyzéseket fűz az ügghöz. Megállapítja, hogy a katonai fegyverszüneti megállapodásokat magyar részről szigorúan betartották, „a magyar hatóságok a jelek szerint a vérontás elkerülésére törekedtek” még azután is, hogy „a magyar kormány a román csapatmozdulatokra vonatkozólag semmiféle jelzést vagy figyelmeztetést nem kapott az illetékes szövetséges hatóságoktól. . . . Románok és magyarok ma is hadiállapotban vannak egymással. Újabb incidensek is adódtak, s ezek újabb vizsgálatot tesznek szükségessé. Fájdalmas beismerni, hogy ilyen tehetetlenek vagyunk.”⁴ Hajdu Tibor kitűnő intuícióval sejtette meg ezt a motívumot, amikor úgy vélte, hogy Vix a kisebb kérdésekben tanúsított arroganciájával „talán a nagy kérdésekben való tehetetlenségét kompenzálta”.⁵ A külügyi anyag is megmutatja, mennyire megkötötte a katonák, legalábbis a helyszínen tartózkodó és ezért reálisabban látó katonák kezét a francia nagypolitika.

Helyénvaló itt néhány szót szólni a két levéltár anyagának kapcsolatáról is. Franciaországban az első világháború idején, és különösen annak végén rendkívül szoros volt az együttműködés a külügy- és a hadügyminisztérium között, s ez levéltáraik anyagában is tükröződik. Kölcsonosan megtalálhatók bennük az egymást és a miniszterelnököt tájékoztató feljegyzések, jelentések, és természetesen az egymáshoz intézett átiratok. (A külügyi anyagban különösen nagy tömegben szerepelnek a vezérkar illetve a *Deuxième Bureau* rendszeres helyzetjelentései, de a hadilevéltárban is megtalálhatók a diplomaták jelentéseinek másolatai.) Mivel pedig egyik anyag sem teljes, a kettő viszonylag szerencsésen kiegészíti egymást, és mindenképpen csak együtt értelmezhető.

Vadász Sándor például idézi említett cikkében Clémenceau-nak és Pichon külügyminiszternek Franchet d'Esperey-hez intézett 1918. december 1-i és 5-i nagyjelentőségű táviratait, amelyekben felháborodott, sőt durva hangnemben vonják felelősségre a győzelmes tábornokot a belgrádi fegyverszünet megkötéséért, közelebbről Szlovákia területének magyar közigazgatás alatt való meghagyásáért és — főként — a Károlyi-kormány *de facto* elismeréséért. Vadász azonban 1969-ben nem ismerhette még az ügy hátterét: Beneš tiltakozó beadványait és a francia kormány ezt követő magyarellenes állásfoglalását és nemzetközi konzultációját, amelyről a későbbiekben még szó lesz.

Áttérve a külügyminisztérium példásan rendezett és kezelt anyagának ismertetésére, néhány szót kell ejteni annak levéltári csoportosításáról. A rendszer végtelenül egyszerű. A szó-

⁴ Archives du Ministère de la Guerre (ezentúl: AG), CCA 7 N 1357. Doss. 4—5.

⁵ Párttörténeti Közlemények, 1973/3., 132.

banforgó időszakban lényegében három sorozattal van dolgunk. Az első a *Correspondence Politique. Nouvelle Série*, amely a háború kitöréséig terjed, a második a háború időszaka (*Guerre 1914—1918*), a harmadik a most megnyitott anyagrészt: *Europe 1918—1929*. Mindhárom országonként és kronológiusan van rendezve. Ennek a rendszernek súlyos hátránya ugyan, hogy az iratok ki vannak ragadva összefüggésükből, s így az előzmény vagy a folytatás néha homályba vész, vagy — ami még nagyobb baj — nem mindig állapítható meg, hogy egy-egy iratnak — pl. egy nagyon okos vagy éppen nagyon ostoba elemzésnek — mekkora a tényleges súlya: kívülről érkezett magánvélemény-e, a *Direction Politique* (Politikai Osztály) tervezete vagy a hivatalos kormányálláspont kifejeződése; nagy előnye viszont, hogy a szigorú időrendben azonnal megtalálható a francia reakálás minden jelentős eseményre. Ennél is fontosabb, hogy az országonként csoportosított és bekötött anyagban nem csupán az illető országban működő francia külképviseletek és a külügyminisztérium levelezése szerepel, hanem — elvben — az országra vonatkozó minden irat eredeti vagy másolati példánya: így a *Deuxième Bureau*, a francia sajtóügynökségek, a környező vagy éppen távoli országokban működő francia diplomaták információi, továbbá az ország viszonyaival ismerős magánszemélyek, újságírók stb. kért vagy kérés nélküli memorandumai. (Ilyen „magyar szakértőnek” számított az első világháború táján Rauol Chélard francia publicista, aki évekig élt Magyarországon, kitűnően megtanulta nyelvünket, sok személyes kapcsolattal rendelkezett, s így még a háború alatt is, amikor Lausanne-ban a magyar lapokból készített sajtószemlét a francia sajtóiroda számára, Svájcba látogató magyar vagy osztrák ismerősei révén sok hasznos — és még több téves — információval szolgálhatott. A háború előtt és után több könyvet írt Magyarországról.)

A levéltári anyagnak ez a csoportosítása szerencsésen tükrözi egyébként az akkori francia diplomácia tényleges szerkezetét és mechanizmusát, nevezetesen azt a gyakorlatot, hogy a vezető diplomaták egy-egy csoportját általában hosszabb ideig egyazon térségben, pl. Közép-Európában működtették, ezen belül viszont, mintegy rotációs rendszerben, elég sűrűn változtatták állomáshelyeiket. Így a magyar vonatkozású követjelentéseken a század elejétől a húszas évekig 4—5 névaláírás szerepel a leggyakrabban: Allizé, Fontenay, Saint-Aulaire, Clément-Simon a bécsi, prágai, budapesti, belgrádi és bukaresti követségek illetve főkonzulátusok élén váltogatták egymást, s természetesen szakértőivé váltak a térség problémáinak. A miniszter vagy a Politikai Osztály vezetője gyakran kifejezetten az ő megítélésüktől tette függővé a döntést a nem elsőrangú kérdésekben, vagy ők adtak — sokszor kérés nélkül is — tanácsot. A viszony a jelek szerint nem hierarchikus, hanem kollegiális volt.

A „döntés-struktúráról” szólva, nem lehet említés nélkül hagyni egy zavarbaejtő körülményt. A külügyi anyag túlnyomórészt „beérkező” iratokat, jelentéseket tartalmaz. „Kimenő” utasításokat, táviratokat sokkal gyérebben, a legfelső szintű döntéseket tükröző dokumentumokat, pl. a miniszterelnökkel folytatott levelezést még kevésbé. (Maga a miniszterelnökségi anyag viszont nem található meg az Archives Nationales-ban sem, legfeljebb véletlenszerűen és töredékesen, egyes politikusok magán-hagyatékaiban.) Ilyenformán a döntéshozatal folyamata nem követhető végig, s gyakran kiálló ellentét mutatkozik egyfelől az információk bősége, a beérkező helyzetjelentések vagy elemzések árnyaltsága, realizmusa, másfelől a megvalósult francia külpolitika merevsége között.

A háborús anyagban például található egy 1916 augusztusában készült, „Andrássy—Károlyi” című hosszabb elemzés, amelyet, mint máshonnan kiderül, Fontenay volt budapesti főkonzul, majd albániai követ írt. Figyelemre méltó, hogy már az önálló Károlyi-párt megalakulásának másnapján világos különbséget tesz a pacifizmussal kacérkodó, de konokul németbarát Andrássy (akire „soha sem számíthatunk”) és „a bécsi udvar bűvköréből kiszabadult” Károlyi között, akivel kapcsolatban azért felteszi az *akkor még* érthető kérdést, igazán más akar-e, mint Tisza vagy Apponyi, vagy csak holmi cinkos munkamegosztásról van szó, s Károlyi amolyan második vas szerepét játssza antantgyőzelem esetére. De nyomban hozzáteszi: „nem lenne okos elkedvetleníteni azokat, akik őszinte szeparatistákká lehetnek”. Ezért végül azt java-

solja: „Helyezkedjünk Magyarországgal szemben várakozó álláspontra, s ne az arisztokráciára számítsunk, hanem szuggéráljuk egy magyar köztársaság gondolatát, és várjuk meg, hogy az emberek felelősen járjanak”.⁶ Egy évvel későbbi, 1917. július 20-i memorandumában még nyomatékosabban megismétli: a magyarság, bár nemzetiségeitől megfosztva, a háború után is megmarad egy magyar köztársaság keretében. Nem szabad tehát elvadítani, hanem hasznosítani kell Franciaország szempontjából, elősegítve kormányzatának demokratizálódását.⁷ Nagyjában ez a szemlélet fejeződik ki, ha nem is ilyen színvonalon és tudatossággal, a legtöbb ekkori — tehát 1918 előtti! — jelentésben.

1917-ben még találkozunk Magyarországnak a háborúból való kiugratására irányuló, néha elképesztően romantikus és irreális tervekkel. November 5-én Beau berni nagykövet, a Monarchiával kapcsolatos információk ekkori legfőbb francia letéteményese, ismerteti a már említett Chélard értesülését egy titkos magyar „függetlenségi bizottság” megalakulásáról, amely az antant anyagi és erkölcsi támogatásával rövid idő alatt — állítólag — komoly tömegmozgalmat tudna felidézni. Minthogy azonban a támogatás lényege a magyar területi integritás elismerése volna, a nagykövet aggodalmát fejezi ki, nem ellentétes-e az egész elképzelés az antant politikájával. A maga részéről, írja, nem tudja ezt megítélni, „mivel teljesen tájékozatlan vagyok a román és szerb szövetségeseinkkel kötött megállapodásokról”.⁸

Valóban, ekkor kerül le végképp a napirendről a magyar függetlenségi ellenzékkel való összefogás lehetősége, egyszerűen az az elgondolás, amelyet még a háború előtt, 1912 őszén Károlyi kezdeményezett Poincaréhoz intézett levelében. Ennek a koncepciónak azonban, mint az iratokból is kitűnik, 1917 végén már nem is egy, hanem két esélyesebb vetélytársa volt.

A Monarchia, s ezen belül Magyarország jövőjével kapcsolatos francia politika ekkori bizonytalanságát ellenkező oldalról mutatja be egy másik, ugyancsak diverziós tervekkel foglalkozó dokumentum. A kezdeményező ezúttal maga Foch tábornok, aki 1917 decemberében érkezettnek látja az időt zavargások és szabotázsakciók szervezésére a Monarchia területén. Mivel e tevékenységet cseh nacionalista csoportok segítségével kívánja kibontakoztatni, a külügyminiszterhez intézett leveléhez csatolja Beneš részletes véleményét is. A párizsi Cseh Nemzeti Tanács főtitkára itt, úgy látszik, megragadja az alkalmat, hogy Foch ötleténél sokkalta fontosabb kérdésben fejtse ki a francia kormánynak nemzete és saját nézeteit. „Általános forradalomba, írja, a csehek csak akkor vihetné bele az antant, ha egyértelmű és világos magatartást tanúsítana velük szemben. A csehek látják, mi történt Szerbiával és Romániával. Szerintük az antant cserbenhagyta ezeket az országokat, s attól félnek, hogy ők is erre a sorsra jutnak. Félelmük onnan ered, hogy az antant Ausztria-Magyarországgal szemben, véleményük szerint, nem folytat határozott és egyértelmű politikát.”⁹ Ezután a maga részéről is szemére veti az antant politikusainak, hogy nem használják ki a Monarchia nemzetiségeiben feszülő energiákat, hogy kímélik és meg akarják menteni a pusztulástól a Monarchiát. Ha ezen a politikán nem tudnak vagy nem akarnak változtatni, a csehek részéről csak korlátozott méretű akciókat tart kívánatosnak és lehetségesnek.

A külügyminiszter válaszában teljes mértékben egyetért Beneš gyakorlati következtetéseivel, de csak azért, mert *nem* tartja kívánatosnak a Monarchiát szétvető forradalom kirobbantását, s főként: „a jelen nemzetközi helyzet, egyes szövetségeseink mai beállítottsága semmiképpen nem engedi meg az Ausztria-Magyarországon belüli forradalom előzetes politikai feltételeinek megvalósítását” (vagyis előzetes kötelezettségvállalást a Monarchia feldarabolására).¹⁰

1918 tavaszáig még nem lehetett biztosan tudni, hogy IV. Károly és Czernin békekísérletei

⁶ Archives du Ministère des Affaires Etrangères (ezentúl: AE), Guerre 1914—1918, Autriche—Hongrie, 150. köt. 33—42.

⁷ Uo. 152. köt. 55.

⁸ Uo. 152. köt. 4—6.

⁹ Uo. 56—59.

¹⁰ Uo. 72—73.

végképp zátonyra futottak, s így az angolok hagyományos Habsburg-barát politikájától és a wilsoni irányvonaltól függetlenül is érthető, hogy az antant minden szempontból jobban rokon-szenvezett volna az egész Monarchiával kötendő, Németországot elszigetelő különbéke, mint — az orosz Októberi Forradalom után — egy újabb, bizonytalan következményekkel járó nemzetiségi forradalom gondolatával. De az is világos, hogy ebben a konstellációban a magyar függetlenségi-giek végképp két szék közt a pad alá kerültek. Ha abban bizonytalan volt is még a francia politika, hogy végül IV. Károlyt vagy Benešt, a Monarchiát vagy a nemzeti államokat, a későbbi kisantantot fogja választani, abban biztos lehetett, hogy a Béccsel és a nemzetiségi törekvésekkel egyaránt szembenálló magyar függetlenségi párt támogatása mindkét lehetőségnek csak árthat.

Ebbe az összefüggésbe ágyazva kell majd értelmeznünk azt az érdeklődéssel vegyes, de tartózkodó, sőt, kelletlen magatartást, amelyet ekkoriban a franciák a magyar függetlenségi és béketörekvések, elsősorban Károlyi Mihály antantbarát gesztusai irányában tanúsítottak. Noha a diplomáciai levelezésben igen sokat foglalkoznak személyével, mintha maguk sem tudnák pontosan, hányadán állnak vele. „Sürgös” jelzésű táviratok cikáznak például Bern és Párizs között 1917 végén, azt latolgatva, hogy Duverdier professzor, aki azelőtt a budapesti egyetemen tanított és jól ismeri Károlyit, talán érdekes információkat szerezhetne az éppen Svájcban tartózkodó magyar ellenzéki politikustól. Eközben Károlyi egy berni szállodában pontosan azt várja növekvő türelmetlenséggel, hogy végre ne csak szenzációéhes újságírókkal, hanem néhány felelős antant-, s mindenekelőtt francia politikussal vagy diplomatával is tárgyalhasson — hiszen ezért viaskodott hónapok óta egy kiutazási engedélyért Czernin külügyminiszterrel. Végül csalódottan utazik vissza Bécsbe, mert csak az amerikai ügyvivővel és az angol katonai attaséval beszélhetett: a francia nagykövetség kapui zárva maradtak előtte. Nem tudhatta, ami az iratokból most kiderül, hogy svájci tartózkodása idején Beau nagykövet néha naponta kétszer is külön jelentésben tájékoztatta Párizst, hogy minden szavát mérlegelték, amelyet félhivatalos vagy magánbeszélgetések során elejtett.

A bizalmatlanságnak még egy külön oka is lehetett. Az antanthatalmak igen rossz szemmel nézték azt a pacifista mozgalmat, amelynek kongresszusára — a Tartós Béke hágai Ligájának meghívására — Károlyi, Jászi, Giesswein, Bély-Schwimmer Rózsa és Makai Ödön, sok egyéb nemzetiségű, de zömmel osztrák és német tudós és politikus társaságában ekkor Bernbe érkezett. Amint egy külön, „Paix” (Béke) elnevezésű sorozat ezzel foglalkozó irataiból kiderül, német manővernek tekintették az egész pacifista mozgalmat, és a maguk részéről egyetlen meghívott angol és francia személyiségnek sem adtak kiutazási engedélyt. Még azt sem engedték meg, hogy az antant-országok pacifistái a semlegesekkel együtt külön, Genfben tanácskozhassanak. Bizalmatlanságukat nyilván a mozgalom résztvevőire is kiterjesztették.

Károlyi legközelebb egy évvel később, 1918 novemberében került közvetlen érintkezésbe a franciákkal. Ekkor már Magyarország miniszterelnöke, aki Belgrádban keresi fel a Keleti Szövetséges Haderők főparancsnokát, ám a fogadtatás most sem túlzottan barátságos. Károlyi nem tudhatta, hogy Franchet d'Esperey a maga katonás pattogásával valójában korrekt, sőt megértő tárgyaló partner azokhoz képest, akikkel ténylegesen szemben áll és tárgyal. A katonai levéltárban fennmaradt Franchet-nek az a távirati jelentése, amelyet a belgrádi tárgyalások közben, november 7-én küldött Párizsba, s amelyben igen tárgyilagosan ismerteti a magyar kormány nehéz gazdasági és politikai helyzetét, majd továbbítja Károlyi táviratát, amely a fegyverszüneti szerződés aláírása előtt választ kér arra a kérdésre: garantálja-e az antant a békeszerződésig az eredeti magyar határokat? Erre a táviratra jött Clémenceau ismert, lakonikus és dodonai válasza Franchet-hez: „Felkérem, hogy gróf Károlyival csak a katonai kérdéstről tárgyaljon, minden más kérdés kizárásával. Ez véglegesen irányadó.” A magyar kormány és a Nemzeti Tanács november 10-i együttes ülése, mint Károlyi leírja, nagyjából tisztában volt e válasz kedvezőtlen értelmével, de végül is utasítást adott Linder Bélának a fegyverszüneti szerződés aláírására.¹¹

¹¹ *Károlyi Mihály: Az Új Magyarországért*, Bp. 1968. 425—428.

Károlyit évtizedeken át azzal vádolta az ellenforradalmi propaganda, hogy Belgrádban — a Diaz tábornok és a Monarchia képviselői között aláírt padovai szerződés után — felesleges és kedvezőtlen fegyverszünetet kötött. A francia külügyi és hadügyi levéltár irataiból viszont egyértelműen az tűnik ki, hogy e fegyverszünet magyar szempontból „túlságosan”, azaz irreálisan kedvező volt, mert ellentétben állt az antant e térségben folytatott politikájával, és csehszlovák, jugoszláv és román szövetségeseinek adott garanciáival. A fegyverszünetet ugyanis, Clémenceau már említett, 1918. december 1-i levele szerint, Franchet egy „állítólagos magyar állam” képviselőivel kötötte, olyan államéval, „amelyet a Szövetségesek nem ismertek el, s amely nemzetközileg nem létezik”. Ezt a fegyverszünetet, folytatja a „Tigris”, „haladéktalanul érvénytelennek kellene nyilvánítani, mivel a francia tábornoknak nem volt rá semmiféle joga, hogy a Szövetségesek határozata nélkül elismerjen egy új államot és tárgyalásokat folytasson vele. Mindazonáltal gyakorlati okokból, és hogy elkerüljük az újabb bonyodalmakat és nehézségeket, a minisztérium jogtanácsosa úgy ítéli meg a kérdést, hogy ezt a szerződést nem kell szabályszerű fegyverszünetként elismerni, hanem a tényleges helyi hatóságokkal kötött megállapodásnak lehet tekinteni, pontjait pedig, amennyiben nem állnak ellentétben a november 3-i szabályszerű fegyverszünettel, végre lehet hajtani.” Nyomban ezután ő maga ad utasítást a fegyverszünet egyik legfontosabb pontjának felrúgására, amennyiben a magyar csapatok szlovákiai „behatolására”, „fosztogatásaira”, sőt, „vérengzéseire” és a csehszlovák vezetők e fölötti felháborodására hivatkozva, felszólítja Franchet-t, hadd hasson oda, hogy a magyar csapatok haladéktalanul vonuljanak ki a szlovák földről.¹² Ezekután érthető, hogy Franchet és beosztottai (köztük Vix) nem sokat hederítettek azokra a panaszokra, amelyekkel egy „alkormány” (pseudo-gouvernement) bombázta őket egy nemlétező, érvénytelen szerződés sorozatos megsértése miatt.

Pichon külügyminiszter levelezésén is lemérhető, hogy Párizsban ezekben a napokban — 1918 november végén és december elején — fordult közönyösről ellenségesre a Károlyi-kormány szembeni hangulat. A közvetlen kiváltó ok ismét egy Franchet-től érkezett távirat volt, amelyet november 26-án adtak fel Szalonokiban, s a hadügy 29-én tette át a külügynek. A tábornok ezúttal a magyar hadügyminiszternek azt a bizonyára nem túlzottan taktikus kérését tolmácsolta, hogy a Németországban élő magyar állampolgárok védelme érdekében engedélyezzék a magyar—német diplomáciai kapcsolatokat újrafelvételét.¹³ Pichon még aznap táviratot intéz Franciaország londoni, római és washingtoni nagyköveteihez, s ismertetve a belgrádi tárgyalásokon, a fenti kérésben, valamint Bedy-Schwimmer Rózsa berni követi kinevezésében megnyilvánult magyar „taktikát”, felszólítja őket, figyelmeztessék a szövetséges hatalmak kormányait „a magyarok, különösen pedig Károlyi gróf perfid és alattomos politikájára”, amelynek „ultrademokratikus homlokzata” kizárólag azt a célt leplezi, hogy továbbra is elnyomhassák a nem magyar nemzetiségeket.¹⁴

Ugyanaznap Pichon a hadügyminisztériumot és a vezérkart is felkéri, utasítsák Franchet-t, hogy a jövőben egyszerűen ne vegyen tudomást a magyar hatóságok olyan kéréseiről vagy átiratairól, amelyek nem szorosan a fegyverszüneti feltételek alkalmazására vonatkoznak. Itt is éberségre hív fel a magyar kormány „megismétlődő kísérleteivel” szemben, amelyek célja a háborús felelősség alóli kibuvás.¹⁵

Alig néhány nap múlva az ország nemzeti érdekeiért küzdő Károlyi-kormány újabb „männöverrel” haragítja magát a francia külügyminisztert. Svájc párizsi követsége december 6-án közvetíti hozzá, illetőleg az összes szövetséges hatalmakhoz a magyar kormánytól azt a kérését, hogy engedélyezzék különleges missziók küldését fővárosaikba. E kérést a Károlyi-kormány a rendkívül súlyos élelmezési és szénhelyzet megoldásának szükségessége mellett azzal indokolta,

¹² AG CCA 7 N 1357. Doss. 6.

¹³ AE Europe 1918—1929. Hongrie. 44. köt. 151.

¹⁴ Uo. 165—167.

¹⁵ Uo. 168.

hogy közvetlenül szeretné előadni a győztes hatalmak kormányainak a demokratikus rend fenntartásának a december 4-én lejáró fegyverszünet miatt különösen sürgető egyes problémáit.¹⁶ Pichon december 9-én körtáviratban értesíti erről az összes érdekelt francia külképviselőket, közli, hogy a francia kormány nem szándékozik válaszolni a kérésre, az angol, amerikai és olasz kormánnyal pedig külön is tisztázandónak tartja: egyetértenek-e a francia állásponttal, amely szerint „ilyen kísérletekre csak hallgatás lehet a válasz”.¹⁷ Washington és London hamarosan ki is fejezte egyetértését.¹⁸ A Károlyi-kormány nemzetközi elszigetelése ezzel lényegében teljessé vált. Ezen nem változtathatott az a szívós és ötletes diplomáciai és propaganda-tevékenység sem, amelyet Károlyiék a semleges országokban (elsősorban Svájcban) és Olaszországban a legkülönbébb húrokon játszó missziók és egyes küldöttek — többek közt Ignotus, Kéri Pál, Adorján Andor és Fülep Lajos — révén kifejtettek. Nem használt Kunfi fellépése sem a Szocialista Internacionálé 1919 februári berni kongresszusán. A kerülőutakon küldött memorandumok, kérések és sürgetések is eljutottak Párizsba, sőt, egyes francia ügynökök is igen kedvező jelentéseket küldtek a magyar kormány törekvéseiről. A jelek szerint mindez egy elhatározottan ellentétes célkitűzésű politikába ütközött, és hatástalanul pattant le róla.

Egyetlen esemény tudta kilendíteni pályájáról az e térségben folytatott francia politikát, s ez március 21-e volt. A Tanácsköztársaság kikiáltása valóban a bombarobbanás erejével hatott Párizsban. A levéltári anyagban semmi nem támasztja alá azokat a feltételezéseket, amelyek szerint az ún. Vix-jegyzék célja a kommunista forradalom kiprovokálása volt, hogy ez aztán ürügyül szolgáljon a fegyveres beavatkozásra. Ellenkezőleg, több jelentésben — nem minden bűntudat nélkül — Károlyit vádolják azzal, hogy az antant politikája feletti végső elkeseredésben, „utolsó ütőkártyaként” vagy „bosszúból” adta át a kommunistáknak a hatalmat.

A Magyar Tanácsköztársasággal szemben folytatott antant-politika bonyolult és sokszorosan feldolgozott problémakörét itt csak egyetlen szempontból kívánom érinteni, és pedig abból, hogyan oszlott meg a francia politikusok és tábornokok véleménye a vele szemben követendő magatartásról.

Március 21-e kétségtől a kelet-európai francia politika versége is volt. Mint köztudomású, ekkor kerülnek előtérbe — Smuts tábornok missziójával kezdődően — az angol, amerikai és olasz közvetítési és megoldási kísérletek. A francia hadvezetés — a kínos presztizsvesztéséget helyrehozandó — a gyors katonai beavatkozás híve. Pichon külügyminiszter is melléjük szegődik, s 1919. március 31-i levelében azt fejtegeti Clémenceau-nak, hogy a tanácskormánnyal való tárgyalás „valóságos kapituláció” lenne.¹⁹ Clémenceau azonban nem hajlandó a fegyveres akció felelősségét és bonyodalmait vállalni, s a kivárás, a blokád, tehát a közvetett eszközök alkalmazásához ragaszkodik. Már március 29-én utasítja Franchet-t, hogy Besszarábiában és Magyarországon egyaránt szorítkozzék „minden bolsevista előrenyomulás megállítására”. A tábornok március 26-i javaslatával ellentétben, írja, „nem lehet szó Budapest megszállásáról”.²⁰ Franchet azonban hamarosan újra hozzálatott egy nagyszabású, több irányból kiinduló hadművelet előkészítéséhez, ezuttal a Prágában állomásozó Pellé tábornok bevonásával. Április 8-án Clémenceau, Pellétől nyert értesülésére hivatkozva, rendkívül éles hangon vonja felelősségre az április 10-re kitűzött koncentrált támadás előkészületeiért, és megismétli utasítását, hogy defenzívában kell maradnia.²¹ Csak hónapokkal később, július 13-án közli Pichon a bécsi francia főbiztossal, Allizével: a külügyminiszterek tanácsa megbízta Foch marsallt „egy Kun Béla elleni katonai akció tanulmányozásával”.²² Clémenceau taktikája azonban végül is eredményesnek bizonyult.

¹⁶ Uo. 172.

¹⁷ Uo. 173.

¹⁸ Uo. 177. és 184—185. Római válasz nincs az iratok között.

¹⁹ AE Europe 1918—1929. Hongrie 55. köt. 11—13.

²⁰ AG CCA 20 N 687 Doss. 1.

²¹ AE Europe 1918—1929. Hongrie. 45. köt. 36.

²² Uo. 152.

Az 1919-es év magyar vonatkozású francia dokumentumai természetesen számos más, itt nem is érintett, de nem kevésbé fontos kérdésben is támpontul szolgálnak. Ilyenek, hogy csak néhányat említsek, a Tanácsköztársaság alatti magyar—osztrák és magyar—olasz kapcsolatok alakulása, a Bóhm Vilmos által folytatott bécsi tárgyalások ügye, majd az ellenforradalmi kormányok politikája és egy „demokratikusabb” színezetű megoldás keresése. Mindezeknek, valamint a további évek anyagának feldolgozása és eddigi ismereteinkkel s más külföldi források adataival való konfrontálása hosszú és nehéz, de annál hasznosabb munkának ígérkezik.